

Vicent Andrés Estellés

MORT I PAM
ANTOLOGIA POÈTICA

TRIA I INTRODUCCIÓ
CARMINA ANDRÉS LORENTE

IL·LUSTRACIONS
RAFAEL ARMENGOL

Diputació
de València

Àrea de
Cultura

institució
alfons
el magnànim

AJUNTAMENT
DE VALÈNCIA

VALÈNCIA 2024

COL·LECCIÓ POESIA

Dirigida per Vicent Berenguer

Vinyeta de la coberta:
Estellés I, Rafael Armengol, 1997

Primera edició, Magnànim-Aitana: novembre 1999

Segona edició, Carena: febrer 2004

Tercera edició, revisada, Magnànim-Ajuntament de València: setembre 2024

- © 2024, de les il·lustracions: Rafael Armengol
- © 2024, de la tria i la introducció: Carmina Andrés Lorente
- © 2024, Hereus de Vicent Andrés Estellés
- © 2024, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 — 46003 València
Tel. +34 963 883 169
magnanim@dival.es — www.alfonselmagnanim.net

Ajuntament de València
Plaça de l'Ajuntament, 2 — 46002 València
Tel.: +34 963 525 478
www.valencia.es

MADE AND PRINTED IN SPAIN

ISBN: 978-84-1156-059-7 (Institució Alfons el Magnànim)

ISBN: 978-84-9089-505-4 (Ajuntament de València)

DIPÒSIT LEGAL: V-1986-2024

FOTOCOMPOSICIÓ: QUINTO A ESTUDIO GRÁFICO — VALÈNCIA

IMPRESSIÓ: GRÁFICAS MARÍ MONTAÑANA — ALMÀSSERA

*A Isabel,
ma mare,
i al meu germà
Vicent*

INTRODUCCIÓ

*P*er què una altra antologia?

He acceptat l'encàrrec de fer aquesta antologia —i que em perdonen els estudiosos de l'obra del meu pare— amb la intenció de mostrar-lo tal com jo l'he conegut i el recorde. He buscat en el fil conductor —una mena de biografia narrada per ell mateix— el motiu de donar a conèixer, de trobar-hi l'home humil i senzill que s'amaga darrere dels seus versos.

L'antologia comença amb un poema —«Cançó de bressol»— que jo li dedique a la meua germana, morta als tres mesos després de nàixer, tot i que mon pare l'havia escrit abans de la seua mort. Aquest poema jo el faig meu també, per això, pensant en el meu pare i com a petit homenatge, l'he posat a l'encapçalament del recull. Més endavant tracte de seguir els passos de la seua vida: la família, el treball, l'amor del novençà, la mort de la filla... I a partir d'aqueix moment intente introduir amb força, dins el context, l'obsessió per la mort, la nit, la soledat, la necessitat d'escriure, escriure sobretot a la nit fins a les set o les

vuit del matí. En arribar del diari sempre el sentia escriure.

En els seixanta-vuit poemes que he triat —pels seixanta-vuit anys que ell va viure— he tractat de recollir els grans amors del meu pare: la filla, la mare, el país, la terra i la petita pàtria. En fi, espere donar-li al lector una imatge més íntima, tot i que molt personal, d'ell.

Algunes dades biogràfiques

Encara que tothom esmenta i accepta el 4 de setembre de 1924 com a data del seu naixement, a Burjassot, açò no és del tot cert. Almenys als darrers anys de la seua vida ell mateix ho posava en dubte i donava per més vàlida la del 7, tal com havia mantingut sempre la seua mare.

El caràcter dels pares el marcà prou i ben sovint podem trobar-los en els seus poemes. En el *Mural del País Valencià* parla de la seua mare fent una semblança deliciosa amb les mares gregues, les mares de l'horta:

et veig, mare, o et pense com les antigues mares gregues,
com les mares etrusques
o les mares del laci,
mesclada amb les mares de l'antic testament

El pare ens el mostra senzill i humil, molt treballador i home de poques paraules. Hi ha una anècdota que al meu pare li feia goig repetir-nos: segons ens deia, el meu avi aparegué un dia per casa acompanyat d'un gos, al qual li havia posat el nom d'Estrella, amb precaució per la reacció de la seua dona, i com que el gos no estava acostumat a estar tancat sempre anava fent malifetes, fins que un dia estirà les estovalles i tot el que hi havia damunt la taula anà per terra. La meua àvia no pogué més i donà a l'home un ultimàtum: El gos o jo! Ell la mirà tranquil·lament i contestà: El gos! I continuà assegut sense immutar-se. Era home de poques paraules, que no sabia llegir ni escriure, i prou diferent de la dona. Ella, filla de Nadalet, havia estudiat en un col·legi privat a València, era divertida i oberta, amb el cabell roig —de malnom li deien la Rogeta—, i constituïa tot un personatge a Burjassot on s'entretenia a la porta de casa, al caure el vespre, asseguda en una cadira després de ben arruixat el carrer, raonant amb el veïnat.

I la mort, sempre la mort. La mort l'acompanyaria des dels primers moments de la seua vida.

L'assassinat accidental de Nadalet, a la boca del forn que hi ha al carrer del Tramvia, fou molt comentat a Burjassot. El meu pare el tindria present sempre en la seua memòria encara que succeí quan ell era molt menut. Així mateix, quan ell va nàixer, ben embolicat amb mantes el portaren al llit on agonitzava el seu oncle Josep Maria, per tal que aquest

conegués el primer nebot, el xic. Créixer entre dol és normal als pobles, les campanes toquen a mort. Qui s'ha mort? Després de Nadalet i l'oncle Josep Maria, l'àvia i l'oncle Nelet. Només quedaren les germanes, les filles de Nadalet, les roges, que empararen el xiquet entre les quatre. Va créixer prim, roig i ple de pigues, jugant en companyia dels amics a barallar-se amb els xiquets del poble més proper. Godella, la burra vella! Burjassot, el burro mort! Es llançaven els uns als altres al carrer Divisori. Roig, mal pèl, cullera de mel, sal i vinagre, cara de lladre! Mare...! I la mare sempre protegint-lo. Al capdavant una infantesa molt de poble, de fer vida al carrer:

De pares pobres
i amb mitges soles
a molta honor,
vindria al món,
un món humil,
més no mesquí.

Davant la seua casa vivia un home d'una gran cultura, al qual ell li estaria agraït tota la vida, l'introduí en la ceràmica i li mostrà els clàssics, a la lectura dels quals l'afeccionà. Passava hores i hores amb ell. Quan esclatà la guerra, Juli Llopis fou empresonat a Barcelona i desaparegué igual que altres coses.

L'adolescència fou de ceba crua, pa i vi, sempre amb el vi i el pa. Menjars humils, l'aperitiu dels

pobres: un rosegó de pa i un tros de ceba crua, i mig got de vi, dos ditets només, només.

El pare morí trastornat, ficant al forn, amb una pala imaginària, el pa.

Estudià a l'Escola de Periodisme de Madrid gràcies a una beca. Sempre recordava aquella època com un temps molt gelat, molt pobre; però també guardava agradables records de les tertúlies al Café Gijón on va conèixer, entre altres, Caballero Bonald, José Nieto, Camilo José Cela, etc. Per anar tirant col·laborava en una revista mensual, *Garcilaso*, en la qual li concediren un premi al millor article del mes.

Féu el servei militar als Pirineus de Navarra i en tornar escrivia col·laboracions per als diaris.

Conegué Isabel a l'Ajuntament de València, on treballaven tots dos als anys de la postguerra, i al 1955 decidiren casar-se. Uns mesos abans de la boda morí Belina, mare d'Isabel, fou una boda senzilla, poques persones i de dol. Onze mesos després nasqué Isabel, la primera filla, que morí quan tenia tres mesos. En tornar del diari on treballava, de matinada, la trobà morta. *La nit i Primera soledad* són els llibres que narren aquell horror.

L'interés per la poesia el portà a les famoses tertúlies que es feien a casa d'Adlert, on es reunien els dimarts una colla d'amics: Fuster, Sanchis Guarner, Santiago Bru, Casp, el mateix Adlert... La cosa no acabà massa bé i després d'una discussió un poc pujada de to, en la qual intervingué Fuster per posar-hi pau, el meu pare no hi tornà pràcticament mai més.

Tot ho esperaves del teu fill. Te'l veies créixer, parlar en castellà. Et pensaves un dolç futur de confortants poltrones de vímet, al carrer de Mendizábal.

Si ara et pregunten pel teu fill, no saps res d'ell. «Pel món». T'inventes uns retalls de cartes que no reps. I dolça, el penses en algun lloc, parlant en castellà

amb els senyors, fumant amb els senyors.
Si abans te'l veies, te l'inventes ara.
Sola en la casa de brancudes bigues,

del corral ample i oblidat, amb una conca entre els peus, te'l penses, te l'inventes, amarga dona del meu poble, mare.

V

pare,
no sabies llegir ni escriure.
no sabies de lletra.

analfabet, es diu això d'una manera expeditiva,
un mot que em fa un gran dany cada vegada que l'escolte

i l'entenc desdenyosament injust.

caldria matisar.
hom no pot dir analfabet impunement.

Intuïtiu, em vares dur als millors mestres de venusa,
més endavant de roma,
i fins i tot em vas permetre anar a grècia.

com t'ho podria agrair, pare.

em recorde.
i tu, dempeus darrere meu.
jo escrivia, assegut a la taula,

miraves els signes que traçava jo
com si anasses llegint-los
o patint-los,
no ho sé.
de vegades em demanaves que et llegís allò que jo
havia escrit.

no ho entenies, però ho intuïes.
el meu llatí ja no era el teu llatí.

i callaves després.

ara,
mentre escric açò,
et sent al meu darrere, a les meues espatles,
et tinc o et necessite.

per això he interromput un himne a venus
i t'he escrit açò
molt devotament,
pare.

*EL PRIMER PIS, VENINT DEL CEL,
ERA EL NOSTRE*

La lluna redola
i el vent sobre el mar.
Brama la vedella,
renilla el cavall.
Jo no sé què fer,
si riure o plorar.
Et recorde, a soles,
amb un davantal.
Els pits se n'eixien
alegres per dalt.
Des de la terrassa
miràvem passar
els núvols, els dies,
la brisa en el blat.
Barana de ferro,
i tu, berenant.
La lluna redola
i el vent sobre el mar.
Brama la vedella,
renilla el cavall.

M'agradava veure't
amb un davantal
que et feia més nua,
més clara i tendral.
Jo no sé què fer,
si riure o plorar.
Des d'allí, s'hi veien
els trens i el solar.
Enormes els besos
i dura la carn.
Dies com aquells
ja no tornaran.
Et recorde, dreta,
amb el davantal;
et recorde en terra
amb el davantal.
Els xiquets cridaven,
jugant, al solar.
Xiulaven els trens
un poc més avall.
La lluna redola
i el vent sobre el mar.
Barana de ferro,
roba al fil d'aram,
tests entre les teules,
paisatge urbà.
De vegades m'entren
ganes de plorar.

I

Sabia que vindries, que ja era
l'hora de parar la taula dignament,
d'obrir la porta i enramar el vent
amb les paraules de la primavera.

Amor i més amor d'aquell que espera,
amor i més amor d'aquell que sent
la pentecosta de l'amor, l'advent,
i en el vent el gran crit de la bandera.

Tenia a punt, amor, totes les coses
perquè sabia que vindries, ara,
amb un escàndol de sonets i roses.

Amor i més amor i més encara,
i avemaries i vitralls i aloses,
i tots els blats novells de la tarara.

[COM OLIA LA FLOR DEL TARONGER]

com olia la flor del taronger
com olia a la matinada
sempre volíem fer l'amor amb la finestra oberta

ELS AMANTS

La carn vol carn.

AUSIÀS MARCH

«No hi havia a València dos amants com nosaltres.
Feroçment ens amàvem des del matí a la nit.
Tot ho recorde mentre vas estenent la roba.
Han passat anys, molts anys; han passat moltes coses.
De sobte encara em pren aquell vent o l'amor
i rodolem per terra entre abraços i besos.
No comprenem l'amor com un costum amable,
com un costum pacífic de compliment i teles
(i que ens perdone el cast senyor López-Picó).
Es desperta, de sobte, com un vell huracà,
i ens tomba en terra els dos, ens ajunta, ens empeny.
Jo desitjava, a voltes, un amor educat
i en marxa el tocadiscos, negligentment besant-te,
ara un muscle i després el peçó d'una orella.
El nostre amor és un amor brusc i salvatge,
i tenim l'enyorança amarga de la terra,
d'anar a rebolcons entre besos i arraps.
Què voleu que hi faça! Elemental, ja ho sé.
Ignorem el Petrarca i ignorem moltes coses.
Les Estances de Riba i les *Rimas* de Bécquer.
Després, tombats en terra de qualsevol manera,

comprenem que som bàrbars, i que això no deu ser,
que no estem en l'edat, i tot això i allò.

No hi havia a València dos amants com nosaltres,
car d'amants com nosaltres en són parits ben pocs.»

[NO PUC DIR EL TEU NOM...]

No puc dir el teu nom. O el dic negligentment.
No puc dir el teu nom. Certs dies, certes nits,
em passen certes coses. Tinc el desig de tu.
Esdevens, aleshores, la meua sola pàtria.
No puc dir el teu nom. Esvelta, tendra, càlida.
Terriblement esvelta, dempeus, com una pàtria.
No puc dir el teu nom. Car si el dic, l'he de dir
amb certa negligència. No puc dir el teu nom.
No és un desig tan sols sexual, conjugal.
És el desig del riu, i el llençol, i la brossa.
És un instint de pàtria. És el desig de l'arbre,
i del cel, i del cànter, i el pitxer, i l'argila.
De ser i ser del tot, plenament: tenir pàtria.
I una pàtria lliure, i lluminosa, i alta

Dama d'anit, no voldria enutjar-vos,
però he pensat que sou la meua mort
quan, al café, us vaig veure asseguda
amb el marit i no massa distreta.
Des d'un racó us vaig veure de sobte:
no vaig poder deixar ja de mirar-vos.
La meua mort és una mort burgesa,
blanca de carns i freda d'entreuix.
És una mort ordenada i altiva.
S'alça del llit al temps que la criada,
no deixa res sense la seua cura,
va revisant els racons de la casa,
mirant si hi ha pols damunt les cadires.
Sols ix de nit algun dissabte que altre
i només pren llet i un dit de café,
car el café la sol desvetlar massa.
Dama d'anit, que el vostre esguard altiu
vàreu vessar pel quartet i les taules
negligentment, sense cap de tendresa,
creuant les mans bovament al baix ventre.
La meua mort té vostra encarnadura.

La meua mort és com vós de fidel.
La meua mort m'ho és de tan honesta.
Car no hi ha res més fidel que una mort.
La meua mort se'n ve amb mi a totes bandes,
exactament com vós amb el marit,
complint només un deure, com feu vós.
Exactament un deure conjugal.

CRÒNICA ESPECIAL

Ço que en passat enbolt e confús era.

AUSIÀS MARCH

La mort de Manolete en els fulls del diari,
mentre a Benimaclet jo t'estava esperant.
O les execucions en un pati de Nuremberg,
mentre et veia passar pel carrer de les Barques.
Un amor en un temps, quin temps, oh quin amor!
Un amor inserit per a sempre en la història.
El «Monestir de Santa Clara» creixia en l'aire.
El Tyris ple de gent, la pudor de la gent.
Les parelles eixien, duïen les galtes roges.
Les mares no sabien què fer per a sopar.
Els pares escoltaven ràdios estrangeres.
I tots pensaven que era cosa de quatre dies.
O de quatre setmanes a més posar, qui sap.
Els fills feien l'amor en el buc de l'escala.
El pare raonava amb la mare a la cuina.
Envellia la mare sobre els perols absurds,
blanquejaven les grenyes damunt l'os del seu front.
Cosa de quatre dies o de quatre setmanes.
I passaven els dies, les setmanes, els anys.
I la marxa de Mao pel continent de Xina.

Després vingué Corea. Després vingué el Vietnam.
El pare es va morir, es va morir la mare.
La filla es va casar amb un altre, anys després.
Algunes voltes troba aquell primer amant.
Cosa de quatre dies o de quatre setmanes.
Com si entre ells no hi hagués hagut la intimitat
en el buc de l'escala, raonen dels seus fills.
«El meu va a l'Institut». «La meua té pallola».
Han guanyat una trista, bruta civilitat.
Dempeus en el carrer, raonen quan es troben.
I cadascú segueix després el seu camí.
Oh l'amor inserit, quina cosa, en la història!

PER EXEMPLE

Entre aquests dos estats és tot lo poble
e jo confés ésser d'aquest nombre.

AUSIÀS MARCH

Els anys de la postguerra foren uns anys amargs,
com no ho foren abans els tres anys de la guerra,
per a tu, per a mi, per a tants com nosaltres,
per als mateixos hòmens que varen fer la guerra.
La postguerra era sorda, era amarga i feroç.
No demanava còleres, demanava cauteles,
i demanava pa, medicines, amor.
Anys de cauteles, de precaucions i tactes,
de pactes clandestins, conformitats cruels.
Ens digueren, un dia: La guerra s'ha acabat.
I botàrem els marges i arrencàrem les canyes
i ballàrem alegres damunt tota la vida.
Acabada la guerra, fou allò la postguerra.
S'apagaren els riures estellats en els llavis.
I sobre els ulls caigueren teranyines de dol.
S'anunciaven els pits, punyents, sota les teles.
Un bult d'amor creixia, tenaç, a l'entrecuix.

Eren temps de postguerra. S'imposava l'amor;
brutalment s'imposava sobre fam i cauteles.
I fou un amor trist, l'amor brut, esgarrat.
Un sentiment, no obstant, redimí la vilesa
que vàrem perpetrar, innocents i cruels,
plens ja de cap a peus d'obscenitat i fang.
Res, ja, tenia objecte. La guerra, la postguerra...
I qui sap, al remat? Sols ens calia viure.
I després de palpar-nos feroçment, brutalment,
arribàvem a casa i dúiem les mans buides,
i encara ens mirem ara les mans buides a voltes,
i ara sentim l'espant que llavors no sentíem
i plorem per aquella puresa que no fou,
per aquella puresa que mai no hem pogut viure,
que no hem pogut tastar en cap de banda, mai.